

„Vzdělávání sluchově postižených“

Praha, 6. – 7. 12. 2006

MACUROVÁ Alena Prof. PhDr., CSc.

Filosofická fakulta UK
Ústav českého jazyka a teorie komunikace
Nám. J.Palacha 1, 110 00 Praha 1

alena.macurova@ff.cuni.cz

Jazyky v komunikaci českých neslyšících: český znakový jazyk a psaná čeština

0.

Přesně před dvaceti lety (1986) popsala Mary Brennanová „dilema lingvisty znakových jazyků“ (*the dilemma of the sign linguist*) - a zároveň přitom poukázala na dva možné a různé přístupy k výzkumu znakových jazyků.

Jeden přístup - Brennanová ho označila jako „vzdělávací“ (*educational*) nebo „politický“ (*political*) - zkoumá znakový jazyk s cílem nějak ovlivňovat vzdělávání neslyšících dětí, na základě lingvistických poznatků ho proměňovat, zkvalitnit – a zprostředkovaně tak zlepšit postavení neslyšících ve slyšící společnosti vůbec. Druhý přístup, „akademický“ (*academic*) se zaměřuje na základní výzkum znakových jazyků; aplikace nechává spíše stranou. Samozřejmě: Ne vždycky lze to „základní“ a to „aplikované“ úplně snadno rozlišit.

Na to poukazují – také už před víc než dvaceti lety - např. Kyle a Wollová (1985), když uvádějí, že každý výzkum vedoucí k poznání znakového jazyka a jeho uživatelů je už sám o sobě prvním krokem k tomu, aby neslyšící mohli prolomit bariéry, jimiž jsou obklopeni.

1.

Jak takové prolomení bariér souvisí s lingvistikou – a s výzkumem znakového jazyka? Právě lingvistika podala v posledních desetiletích přesvědčivé důkazy o tom, že znakové jazyky jsou přirozené jazyky plně srovnatelné s jazyky mluvenými, že jsou nezávislé na mluveném jazyce, že znalost znakového jazyka nijak nebrání osvojení jazyka většiny, naopak, že znalost znakového jazyka je naopak při učení se většinovému jazyku (v psané podobě) užitečná. Poznatky strukturní lingvistiky, sociolingvistiky, psycholingvistiky, neurolingvistiky i lingvistiky kognitivní jednoznačně vyvracejí přetrvávající předsudečné postoje k znakovým jazykům a jsou základem jejich uznání – v rámci lingvistiky „hlavního proudu“, v rámci jiných vědních disciplín i v nejširším rámci celospolečenském (srov. také oficiální uznání znakových jazyků, např. doporučení Evropské komise členskými státy Evropské unie národní znakové jazyky chránit a podporovat, u nás pak Zákon o znakové řeči z r. 1998).

V aplikacích pak tytéž lingvistické poznatky zásadně proměňují názory na vzdělávání neslyšících a mění jeho podobu. V základu těchto proměn stojí nesporně prokázané poznatky: Lidská bytost potřebuje jazyk už od raného věku (protože uspokojivý kognitivní, jazykový, neurální – a také osobnostní a sociální vývoj člověka může být zaručen pouze časným přístupem k jazyku). Potřebuje jazyk smyslově přístupný – a tím je v případě dětí, které neslyší, takový jazyk, který mohou vidět, tj. jazyk znakový. Význam znakového jazyka pro vzdělávání neslyšících explicitně formulovala R. Wilburová (2004, s. 25) na mezinárodní konferenci o znakovém jazyce a o problémech vzdělávání neslyšících: [*deaf*] ... *child's education ... requires communication in a natural language, on which all advanced learning is*

built. Early knowledge of sign language is a critical part of the solution, not part of the problem. Zde je třeba dodat, že Wilburová má na mysli ne děti nedoslýchavé nebo ohluchlé, ale děti opravdu neslyšící: tedy ty, které – ani s pomůckami - nemohou vnímat fonémy mluveného jazyka – a nikdy ve svém životě je vnímat nemohli.

2.

Vzdělávání neslyšících se v opoře o lingvistické poznatky proměňuje všude ve světě – postupně i v České republice. Snad i pod vlivem výzkumu českého znakového jazyka. Samozřejmě by bylo jednodušší – pro nás, kteří se českým znakovým jazykem zabýváme – soustředit se čistě jen na jeho výzkum a na aplikace do oblasti vzdělávání českých neslyšících rezignovat. Do jisté míry by to ale bylo (srov. Brennan 1986) „morálně neúnosné“ (*morally untenable*).

V rámci Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK se český znakový jazyk studuje od konce 90. let 20. století, a to z poměrně širokého úhlu pohledu. Výzkum se soustřeďuje se (1) na obecné souvislosti komunikace kulturní menšiny českých neslyšících (na komunikaci intrakulturní i interkulturní) – nebo jinak: na analýzu komunikační situace neslyšících, (2) na psanou češtinu produkovanou a vnímanou českými neslyšícími, na kompetence neslyšících v psané češtině v aspektu produkčním i recepčním, (3) na popis a analýzu českého znakového jazyka a - přímo už v aplikacích - na (4) popis současné české situace ve výchově a vzdělávání dětí a mládeže s vadou sluchu (zvl. neslyšících).

Už tady je třeba říci, že s výzkumem všech těchto oblastí je spojena usilovná práce osvětová: ještě na začátku třetího tisíciletí se u nás – i mezi odborníky - objevují názory, že znakový jazyk má „malou slovní zásobu“, že má „málo gramatiky“, že rané osvojení znakového jazyka negativně ovlivní schopnost dítěte „mluvit“ apod. Jedním – ne zanedbatelným – cílem našeho výzkumu je tedy nepřímo působit na proměnu postojů k českému znakovému jazyku (k tomu srov. i činnost překladatelskou a ediční, např. Homoláč 1998, Gregory etc. 2001) a k neslyšícím (zvl. na proměnu těchto postojů mezi vzdělavateli neslyšících).

Proč je to tak naléhavě třeba? Důvody – ty hlavní – jsou dva. (1) Až do roku 1989 bylo vzdělávání neslyšících u nás sevřeno oficiálními postoji a pravidly režimu, v nichž dominoval oralismus, „demutizace“ neslyšících (Sovák 1987); relativně svobodná volba (názorů, přístupů, metod, postupů) se ve vzdělávání neslyšících prosazuje až po r. 1989, a to jen někde a jen postupně; (2) Až do poloviny 90. let 20. století se česká lingvistika českým znakovým jazykem vůbec nezabývala.

Všem vzdělavatelům neslyšících – a všem lingvistům, kteří problém zajímají – ale myslím musí být jasné, že oralismus žádné velké úspěchy ve vzdělávání neslyšících (ne nedoslýchavých) nepřinesl – a nepřináší: stačí, když se – u nás - podíváme na česky psané texty, které neslyšící produkují, nebo na to, jak česky psaným textům rozumějí (k tomu srov. např. Macurová 1995, 1998, Poláková 2000, 2001, 2002, Zýková 1997). Všem lingvistům a všem vzdělavatelům neslyšících je jistě jasné také to, že jedinou reálnou šancí neslyšících na plnou integraci do slyšící společnosti je jejich funkční gramotnost: jen plná funkční gramotnost totiž umožňuje přístup k informacím srovnatelný s přístupem nás, slyšících, zajišťuje rovný přístup ke vzdělání a odpovídající šance obstát ve slyšícím světě.

Proto jsou problémy rozvoje funkční gramotnosti ústředním problémem oné aplikované složky našich výzkumů dvou přirozených jazyků v komunikaci českých neslyšících: českého znakového jazyka a psané češtiny.

3.

Výzkum českého znakového jazyka a psané češtiny úzce souvisí se studijním oborem Čeština v komunikaci neslyšících (otevřen v r. 1998 pro slyšící i neslyšící studenty) na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Při praktické výuce češtiny (pro neslyšící studenty) a českého znakového jazyka (pro studenty slyšící) se totiž výzkum obou jazyků se svými aplikacemi úzce prostupuje. Postupně se tak vyhraňují východiska a cíle obojího -

dominantním zřetelům přitom (z hlediska vzdělávání neslyšících) je – jak už bylo řečeno – gramotnost českých neslyšících v češtině. K čemu jsme – učitelé a studenti oboru – dospěli?

Jen na okraj bych zmínila práce, které se sice zabývají různými dílčími aspekty vzdělávání neslyšících, ne však přímo a výhradně tím, jakou úlohu v něm má psaná čeština. Tyto práce se zaměřují – vybírám jen namátkou – např. na povahu učebních textů určených žákům speciálních škol pro sluchově postižené (Okrouhlíková 2002), na problémy tlumočení ve škole (Kohutová 2005), na komunikační strategie učitelů (Najmanová 2004) nebo na ranou péči (Kasanová 2004). I tyto práce přinášejí zajímavé poznatky: jádrem našeho výzkumu je ale především výzkum českého znakového jazyka a psané češtiny – a z hlediska vzdělávání neslyšících zvl. vzájemné vztahy obou jazyků. Jak tedy východiska a výstupy studia českého znakového jazyka a psané češtiny českých neslyšících vypadají?

4.

Východiskem výzkumu (a také praktické výuky) českého znakového jazyka je přitom názor, že český znakový jazyk je přirozený jazyk funkčně srovnatelný s češtinou, a strukturně od ní odlišný v závislosti na své vizuálně motorické existenci zvl. tím, že pro gramatické účely využívá prostor, je vizuálně motivovaný a ve svých strukturách exponuje simultánnost. Do výzkumu tedy nejsou (zatím) zahrnuty nějaké pidžinované dorozumívací systémy, stojící na hranici mezi češtinou a českým znakovým jazykem, zahrnuty jsou ale samozřejmě prostředky kontaktu mezi oběma jazyky (jako např. prstová abeceda, kalky, inicializace, mluvní komponenty). V současné době jsou k dispozici četné poznatky z oblasti strukturního popisu českého znakového jazyka, ať už jde o popis roviny fonologické, morfologické nebo syntaktické (Hronová 2002, Kasanová et al. 2003, Kuchařová 2005, Macurová 1994a,b, 2001a,b, 2003; Macurová; Bimová 2001, Macurová; Petříčková 2004, Macurová; Vysuček 2005, Motežčíková 2003, Okrouhlíková 2006, Půlpánová 2004, Šebková 2005, Tikovská 2006, Vodrážková 2003, Vysuček 2003, 2004, Vysuček; Motežčíková 2003). K dispozici jsou také práce věnované lexikografii českého znakového jazyka (Bimová 2003, Wagnerová – Směšná 2004), projekt slovníku českého znakového jazyka ZNAK (ve spolupráci s naším oborem, zvl. s L. Okrouhlíkovou ho vytvořili studenti Matematicko fyzikální fakulty UK, 2005), dokončují se další termínově práce slovníkové povahy (slovník termínů z oblasti psycholingvistiky a sociolingvistiky. K dispozici jsou také poznatky ze sociolingvistiky (Nováková 2002) a psycholingvistiky (Hronová 2005, Hronová; Motežčíková 2002) i z oblasti lingvistiky kognitivní (Kuchařová 2006, Macurová 2004, Myslivečková; Hudáková; Vysuček 2001). Se zájmem o český znakový jazyk je spojeno poznávání kultury českých neslyšících obecně (Holubová 2004, Hrubá 2004, Komárková 2006, Nováková 2004), a zvl. v jejím vztahu k jazyku (Faltínová 2005, Kuchařová 2006). Přijetí existence českého znakového jazyka lingvistickou veřejností se obrazilo v zařazení hesla Jazyk znakový do Encyklopedického slovníku češtiny (Macurová 2002), i zařazením hesla Znakový jazyk v ČR do encyklopedie chystané nakladatelství Otto (Macurová 2006b). Úplně stranou zde nechávám další práce, v nichž naši studenti a absolventi zúročují vystudovaný obor v jiných projektech (např. Hudáková 2005).

Neocenitelným přínosem pro výzkum všech aspektů českého znakového jazyka jsou samozřejmě jeho rodilí uživatelé (čeští neslyšící), zvl. pak ti, kteří získali vysokoškolské lingvistické vzdělání a také – vůbec ne v poslední řadě – studenti oboru.

5.

Nabízí se otázka, proč – v jakém ohledu – je výzkum českého znakového jazyka důležitý pro zlepšení gramotnosti českých neslyšících. Alespoň stručně naše východiska: čeština (její psaná forma!) je pro neslyšící druhý /cizí jazyk, který je popisován (a vyučován) kontrastivně – v kontrastu s jejich prvním jazykem (který si mohou osvojit spontánně, protože je pro ně smyslově přístupný), tedy v kontrastu s českým znakovým jazykem. První jazyk je pro učení se druhému/cizímu jazyku obecně velmi důležitý: v prvním jazyce získává dítě obecné kompetence (znalosti o světě a o tom, jak to v něm chodí – bez nich je porozumění nemožné)

a v prvním jazyce si osvojuje také metajazykové povědomí, metajazykové dovednosti, které s užitkem přenáší do jazyka druhého/cizího.

Výuka češtiny jako druhého/cizího jazyka má v středoevropském vzdělávacím prostoru dobrou oporu: Společný evropský referenční rámec pro jazyky (2002) stanoví různé úrovně různého druhu kompetencí pro všechny /cizí jazyky na obecné rovině – a všechny tyto úrovně jsou konkrétně rozpracovány i pro češtinu jako cizí jazyk. Tyto referenční úrovně (od A1 po C2) by mohly /měly být podle mého názoru oporou pro vytvoření řady učebnic psané češtiny pro neslyšící. Jejich součástí musí – samozřejmě – být i výklady o češtině (výklad lexikologie srov. Faltinová etc. 2003) a příslušné terminologické slovníky (v současné době dokončujeme terminologické slovníky české lingvistické terminologie opřené o výstupy terminologické komise MŠMT). To všechno by k plné gramotnosti českých neslyšících nepochybně přispělo. Nutnou podmínkou vykročení tímto směrem by ovšem bylo přiznat českému znakovému jazyku status přirozeného, „opravdového“ jazyka, prvního jazyka českých neslyšících (nejen v zákoně), a češtinu (v kontrastu s ním) opravdu vyučovat až jako jazyk druhý/cizí. Pokud bude i pro české neslyšící závazná společná část maturitní zkoušky (tzv. státní maturita), nezbude asi než na tuto cestu vykročit - anebo se smířit s tím, že žádné další neslyšící s úplným středoškolským vzděláním ukončeném maturitou Česká republika mít nebude (k tomu srov. Hudáková 2004).

6.

V oblasti psané češtiny českých neslyšících se výzkum soustřeďuje na analýzu textů a identifikace charakteristik psané češtiny českých neslyšících. Identifikovány byly základní charakteristiky její produkce a recepce (Macurová 1995, 1998, 2000a,b, Poláková 2000, 2001, 2002) i některé problémy speciální, dílčí (Čechová – Hanáková 1999, Racková 1996, Zýková 1997). Popsány byly úpravy věcných i uměleckých textů pro neslyšící (Červinková 2001, Faltinová 2002, Gregorová 2002, Macurová 2006a), které poskytují obraz o tom, jaké kompetence v češtině u neslyšících vlastně předpokládáme. Identifikovány byly také souvislosti mezi podobou psané češtiny českých neslyšících a způsoby, jak mají čeští neslyšící do češtiny vstupovat, jak se jim (ve škole) předkládá (Červinková 2002, Hudáková 2006, Mrkvičková 2005). Ukazuje se, že k onomu základnímu problému (totiž že neslyšící nemívají k dispozici žádný první jazyk - a jejich obecné a metajazykové kompetence tak nejsou na žádoucí úrovni) přistupují přinejmenším další dva problémové okruhy. Jeden souvisí s tím, že zhusta bývá ve výuce odsouvána produktivnost jazyka: neslyšícím se při výuce češtiny předkládají (k naučení) už hotové, neměnné izolované struktury, a zcela se ignoruje jazyk jako „možnost“, tedy skutečnost, že jazyk (taky čeština) umožňuje vytvářet z omezeného počtu základních stavebních kamenů nekonečné množství kombinací. Memorování už „hotového“ (ať slov, slovních spojení nebo celých výpovědí) nemůže ke schopnosti vytvářet smysluplné české texty a českým textům rozumět nijak přispět. Už před sto lety na to – právě v souvislosti s výukou cizích jazyků - poukázal Jespersen (1917): *Disconnected words are but stones for bread, one cannot do anything sensible with mere lists of words...* S tím těsně souvisí druhý problémový okruh – totiž akcentování formy na úkor funkce: důraz se ve výuce češtiny pro neslyšící klade především na jazyk jako systém, na jeho jednotky a jeho „pravidla“ (a výjimky z pravidel). To, že jazyk vždy něčemu slouží (a že i čeština „k něčemu je“, resp. může k něčemu být), stává obvykle stranou.

7.

Jak usouvztažnit výše zmíněné výstupy se vzděláváním českých neslyšících, konkrétně s rozvíjením jejich gramotnosti prostřednictvím výuky psané češtiny jako druhého/cizího jazyka? Jaké problémy se v souvislosti s gramotností českých neslyšících jeví jako problémy nejpodstatnější? Z lingvistického úhlu pohledu je myslím nejpodstatnější to, že ne vždycky může rozvíjení kompetencí v cizím jazyce stavět na kompetencích v jazyce prvním. Ty jsou přítom – opakuji to ještě jednou - podstatné nejen kvůli „znalosti světa“, kterou první jazyk

prostředkuje, a bez níž nelze rozumět, ale i kvůli metajazykovým dovednostem, kterých člověk v prvním jazyce nabývá a které s výhodou přenáší do jazyka cizího. Lingvisticky vzato platí, že jakýmkoliv cizí jazyk se může úspěšně naučit pouze člověk, který rozumí světu a lidem, má k dispozici jistý zkušenostní základ, o nějž své užívání jazyka opírá, který rozumí sám sobě a je ochoten učit se a který má jisté povědomí o jazyce a o jeho fungování, chápe, k čemu jazyk je, a že člověk jazyk potřebuje. Platí to obecně. A platí to samozřejmě i pro neslyšící.

Čeští neslyšící tedy mohou uspět v češtině (jako cizím jazyce) pouze tehdy, když – stručně řečeno – dokážou přidělit světu, který je obklopuje, smysl, a pochopí smysl učení. A jen a pouze v případě, že uspějí v psané češtině, bude jejich funkční gramotnost srovnatelná s funkční gramotností jejich slyšících vrstevníků.

LITERATURA

BÍMOVÁ, P. *Slovník český znakový jazyk / čeština*. Diplomová práce FF UK (vedoucí A. Macurová). Praha 2003.

BRENNAN, M. Linguistic Perspectives. In: Tervoort, B.T. (ed.) *Signs of Life*. Amsterdam 1986, s. 1-17.

ČECHOVÁ – HANÁKOVÁ, M. *Vyjadřování prostorových vztahů v psané češtině neslyšících*. Diplomová práce FF UK (vedoucí A. Macurová). Praha 1999.

ČERVINKOVÁ, I. *Předjetí hluchoty v úpravách českého učebního textu*. Diplomová práce FF UK (vedoucí A. Macurová). Praha 2001.

ČERVINKOVÁ, I. Stavba slova v učebnicích českého jazyka pro ZŠ pro neslyšící a ZŠ pro žáky se zbytky sluchu. *Čeština doma a ve světě* 10, 2002, č. 2-3, s. 146-153.

FALTÍNOVÁ, R. Upravený Čapek. *Čeština doma a ve světě* 10, 2002, č. 2-3, s. 196-200.

FALTÍNOVÁ, R. *Propriální pojmenovací akty v českém znakovém jazyce*. Diplomová práce FF UK (vedoucí A. Macurová). Praha 2005.

FALTÍNOVÁ, R.; HOLUBOVÁ, M.; MOTEJZÍKOVÁ, J.; MYSLIVEČKOVÁ, R.; OKROUHLÍKOVÁ, L.; SERVUSOVÁ, J.; VYSUČEK, P. *Lexikologie*. Praha 2003.

GREGOROVÁ, J. *Adaptace uměleckých textů pro sluchově postiženého adresáta*. Diplomová práce FF UK (vedoucí A. Macurová). Praha 2002

GREGORY, S.; KNIGHT, P. - McCracken, W. - Powers, S.- Watson, L., eds. *Problémy vzdělávání sluchově postižených*. Praha 2001.

HOLUBOVÁ, M. *Skryté titulky pro neslyšícího dětského diváka*. Diplomová práce FF UK (vedoucí K. Šebesta). Praha 2004.

HOMOLÁČ, J., ed. *Komunikace neslyšících. Sociolingvistika (Antologie textů)*. Praha 1998.

HRONOVÁ, A. Poznáváme český znakový jazyk III. Tvoření tázacích vět. *Speciální pedagogika* 12, 2002, č. 2, s. 113-123.

HRONOVÁ, A. *Dětská řeč – analýza projevu neslyšícího dítěte*. Diplomová práce FF UK (vedoucí A. Macurová). Praha 2005.

HRONOVÁ, A.; MOTEJZÍKOVÁ, J. *Raná komunikace mezi matkou a dítětem. Neslyšící matka se svým sluchově postiženým dítětem. Slyšící matka se svým slyšícím dítětem*. Praha 2002.

HRUBÁ, I. *Organizace sluchově postižených v ČR po roce 1989*. Bakalářská práce FF UK (vedoucí A. Macurová). Praha 2004.

HUDÁKOVÁ, A. Žáci s vadami sluchu u státních maturit? Nakročení k racionální diskusi o vzdělávání žáků s vadami sluchu v České republice. *Speciální pedagogika* 14, 2004, č. 3, s. 177-198. (zkráceně přetištěno *INFO Zpravodaj. Magazín Informačního centra o hluchotě FRPSP* 12, 2004, č. 4, s. 27-30).

HUDÁKOVÁ, A., ed. *Ve světě sluchového postižení*. Praha 2005.

HUDÁKOVÁ, A. *Čeština ve vzdělávání neslyšících* (rkp. monografie v tisku 2006)

JESPERSEN, O. *How To Teach a Foreign Language*. London 1917 (4. vyd.).

- KASANOVÁ, K. *Raná péče o rodiny s dítětem s vadou sluchu*. Bakalářská práce FF UK (vedoucí A. Hudáková). Praha 2004 (výťah publikován v *INFO- Zpravodaji* 12, 2004, č. 4, s. 12-15).
- KASANOVÁ, K.; KUCHAROVÁ, L.; NAJMANOVÁ, M.; NOVÁKOVÁ, R.; PULPANOVÁ, L.; VYSUČEK, P.; WAGNEROVÁ, J.; ZELENÁ, I. *Slovesled v českém znakovém jazyce. Sloveso a jeho argumenty*. Interní materiál. Praha 2005.
- KOHUTOVÁ, J. *Tlumočník znakového jazyka na střední škole pro sluchově postižené*. Bakalářská práce FF UK (vedoucí J. Janeček). Praha 2005.
- KOMÁRKOVÁ, B. *Návrh na zařazení kultury neslyšících na prvním stupni základních škol pro sluchově postižené*. Bakalářská práce FF UK (vedoucí P. Vysuček). Praha 2006
- KUCHAROVÁ, L., (ed.) *Jazyk neslyšících*. Interní studijní materiál oboru Čeština v komunikaci neslyšících. Praha 2005.
- KUCHAROVÁ, L. *Znaky států Evropy v českém znakovém jazyce*. Bakalářská práce FF UK (vedoucí A. Macurová). Praha 2006.
- KUCHAROVÁ, L. *Metafory v českém znakovém jazyce* (rkp. studie v tisku 2006).
- KYLE, J.G.; WOLL, B. *Sign Language. The Study of Deaf People and Their Language*. Cambridge 1985 (zde cit. podle vyd. 1993).
- MACUROVÁ, A. *Jazyk v komunikaci neslyšících (Předběžné poznámky)*. *Slovo a slovesnost* 55, 1994a, s. 121-132 (zkráceně přetištěno *INFO Zpravodaj. Magazín Informačního centra o hluchotě FRPSP* 3, 1995, č. 1/2, s. 44-46).
- MACUROVÁ, A. *Náš - jejich jazyk a naše vzájemná komunikace*. *Naše řeč* 77, 1994b, s. 44-50.
- MACUROVÁ, A. ... *protože já bavím spolu vypravovat* (Komunikace v dopisech českých neslyšících). *Slovo a slovesnost*, 1995, roč. 56, s. 23-33.
- MACUROVÁ, A. *Naše řeč?*. *Naše řeč*, 1998, roč. 81, s. 179-188.
- MACUROVÁ, A. *Kommunikacija, pismennyj češskij jazyk i neslyšaščije čechi*. *Problemy interkulturnogo vzaimoponimaniya*. In: *Jazyk kak sredstvo translaciji kultury*. Moskva 2000a, s. 170-182.
- MACUROVÁ, A. *Předpoklady čtení*. In: *Četba sluchově postižených*. Praha 2000b, s. 35-42.
- MACUROVÁ, A. *Poznáváme český znakový jazyk (Úvodní poznámky)*. *Speciální pedagogika* 11, 2001a, č.2, s. 69-75.
- MACUROVÁ, A. *Jazyk a hluchota*. *Slovo a slovesnost* 62, 2001b, s. 92-104.
- MACUROVÁ, A. *Jazyk znakový*. In: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha 2002, s. 194-195.
- MACUROVÁ, A. *Poznáváme český znakový jazyk IV. Vyjadřování času*. *Speciální pedagogika* 13, 2003, č.2, s. 89-98. Zkráceně přetištěno: *InfoZpravodaj. Magazín informačního centra o hluchotě FRPSP* 11, 2003, č. 3, s. 24-27.
- MACUROVÁ, A. „Our: vs. „their“ language: The problems of cross-cultural understanding. In: Bradarić-Jončić, S. – Ivasović V. (eds.) *Sign Language, Deaf Culture & Bilingual Education*, Zagreb 2004, s. 95-100.
- MACUROVÁ, A. *Cesty k rozumění?* (rkp. studie v tisku 2006a).
- MACUROVÁ, A. *Znakový jazyk v ČR* (rkp. encyklopedického hesla v tisku 2006b).
- MACUROVÁ, A.; BÍMOVÁ, P. *Poznáváme český znakový jazyk II. Slovesa a jejich typy*. *Speciální pedagogika* 11, 2001, č. 5, s. 285-296..
- MACUROVÁ, A.; PETŘÍČKOVÁ, J. *Poznáváme český znakový jazyk. Poznámky k vyjadřování mnohosti*. *Speciální pedagogika* 14, 2004, č. 2, s. 107-126.
- MACUROVÁ, A.; VYSUČEK, P. *Poznáváme český znakový jazyk. Klasifikátorové tvary ruky*. *Speciální pedagogika* 15, 2005, č. 4, s. 22-35.
- MOTEJZÍKOVÁ, J. *Poznáváme český znakový jazyk V. Specifické znaky*. *Speciální pedagogika* 13, 2003, č. 3, s. 218-226. (Zkráceně přetištěno *INFO Zpravodaj. Magazín Informačního centra o hluchotě FRPSP* 12, 2004, č. 3, s. 25-27).
- MRKVIČKOVÁ, I. *Kategorie pádu jako problém aplikované lingvistiky*. *Doktorská disertační práce FF UK*. Praha 2005.
- MYSLIVEČKOVÁ, R.; HUDÁKOVÁ, A.; VYSUČEK, P. *Barvy v českém znakovém jazyce*. In: *Obráz světa v jazyce*. Praha, 2001, s. 63-77.

NAJMANOVÁ, M.: *Variabilita komunikačních strategií učitelů v ZŠ pro sluchově postižené, které se hlásí k filosofii totální komunikace*. Bakalářská práce FF UK (vedoucí A. Hudáková). Praha 2004.

NOVÁKOVÁ, J. *Vliv recipienta na projev ve znakovém jazyce a výběr kódu*. Závěrečná práce. Praha 2002.

NOVÁKOVÁ, R. „Televizní klub neslyšících“ v kultuře českých neslyšících. Bakalářská práce FF UK (vedoucí A. Macurová). Praha 2004.

OKROUHLÍKOVÁ, L. *Pojetí dějepisu na 2. stupni základních škol pro sluchově postižené*. Bakalářská práce FF UK (vedoucí A. Hudáková). Praha 2002.

OKROUHLÍKOVÁ, L. *Notační systémy znakových jazyků* (rkp. monografie v tisku 2006).

POLÁKOVÁ, M. *Čtení s porozuměním? (Čeští neslyšící a české texty)*. Diplomová práce FF UK (vedoucí A. Macurová). Praha 2000.

POLÁKOVÁ, M. Čtení s porozuměním a čeští neslyšící. *Speciální pedagogika* 11, 2001, č. 4, s. 207-219.

POLÁKOVÁ, M. Specifické strategie využívané neslyšícími respondenty v testech čtenářských dovedností. *Čeština doma a ve světě* 10, 2002, č. 2-3, s. 168-173.

PULPANOVÁ, L. *Osobní zájmena v českém znakovém jazyce*. Bakalářská práce FF UK (vedoucí A. Macurová). Praha 2004.

RACKOVÁ, M. *České sloveso v psaných projevech českých neslyšících*. Diplomová práce FF UK (vedoucí A. Macurová). Praha 1996.

SOVÁK, M. *Logopedie (metodika a didaktika)*. Praha 1987, s. 95.

Společný evropský referenční rámec pro jazyky. Jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme. Olomouc 2002.

STRNADOVÁ, V. *Současné problémy české komunity neslyšících. Hluchota a jazyková komunikace*. Praha 1998.

ŠEBKOVÁ, H. *Číslovky v českém znakovém jazyce*. Bakalářská práce FF UK (vedoucí A. Macurová). Praha 2005.

TIKOVSKÁ, L. *Klasifikátory českého znakového jazyka*. Bakalářská práce FF UK (vedoucí A. Macurová). Praha 2006.

VODRÁŽKOVÁ, D. *Shodová slovesa v českém znakovém jazyce*. Bakalářská práce FF UK (vedoucí A. Macurová). Praha 2003.

VYSUČEK, P. *Specifické znaky*. Bakalářská práce FF UK (vedoucí A. Macurová). Praha 2003.

VYSUČEK, P. *Poznáváme český znakový jazyk VI. (Specifické znaky)*. *Speciální pedagogika* 14, 2004, s. 1, s. 16-27. 27 (zkráceně přetištěno *INFO Zpravodaj. Magazín Informačního centra o hluchotě FRPSP* 12, 2004, č. 3, s. 25-27).

VYSUČEK, P.; MOTEJZÍKOVÁ, J. *Specifické znaky*. Interní učební text + CD oboru Čeština v komunikaci neslyšících. Praha 2003.

WAGNEROVÁ – SMĚŠNÁ, J. *Lexikografické zpracování znakových jazyků*. Bakalářská práce FF UK (vedoucí A. Macurová). Praha 2004.

WILBUR, R. After 40 years of sign language research, what do we know? In Bradarić-Jončić, S.; Ivasović V. (eds.) *Sign Language, Deaf Culture & Bilingual Education*, Zagreb 2004, s. 9-30.

ZÝKOVÁ, M. Sloveso v psané češtině neslyšící mládeže. *Speciální pedagogika* 7, 1997, s. 16-25.